

11. Про затвердження Структури Міністерства доходів і зборів України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства доходів і зборів України від 19.06.2013 р. (зі змінами). – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/taxes/news/826292>

12. Про введення в дію Структури Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс] : наказ Державної фіскальної служби України від 23.07.2015 р. № 535 (зі змінами). – Режим доступу : <http://data.gov.ua/dataset/resource/%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B02016>

13. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (зі змінами). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

14. Про центральні органи виконавчої влади [Електронний ресурс] : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI (зі змінами). – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

15. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених на виконання повноважень Державній фіскальній службі України, затверджений рішенням Рахункової палати від 09.03.2016 № 4–5. – 68 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16748645/Zvit_4-5.pdf?subportal=main.

16. Ukraine: Technical Assistance Report-Reforming the State Fiscal Service : International Monetary Fund Country Report No. 16/48 // Thomas Story, Enriko Aav, William Crandall, John Crotty, David Hartnett. – Washington, D.C. – September 2015. – 71 p.

УДК 330.111.62

А. І. Щетинін, доктор економічних наук,
професор кафедри грошового обігу і банківської
справи Університету митної справи та фінансів

ВІДНОСИНИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Кардинальні системні перетворення в економіці України сприяли становленню ринкової системи організації суспільного виробництва, що базувалася насамперед на зміні відносин власності. У результаті цього масштабного за розмірами і революційного за значенням процесу з'явилась приватна власність, яка швидко посіла провідне місце в структурі економічного базису країни. Під впливом різних чинників ці зміни привели до низки позитивних та негативних соціально-економічних наслідків. Останні гальмують подальше реформування економіки, тому перед науковцями стоїть завдання пошуку шляхів їх подолання.

Ключові слова: *власність; приватизація; ринкова економіка.*

© А. І. Щетинін, 2016

Fundamental systemic changes in Ukraine led to establishing a market system of social production, based on the changes in property relations. As a result of this intensive revolutionary process, there appeared private property which quickly took the leading place in the structure of economic basis of the country. Various factors influenced these changes and led to a number of positive and negative socio-economic consequences. They hinder further economic reforms and scholars need to find ways to overcome them.

Key words: *property; privatization; market economy.*

Постановка проблеми. Розбудова ринкової економіки в Україні базується на зміні відносин власності на засоби виробництва. Цей складний і драматичний процес, що здійснюється в дуже стислий історичний час, привів до формування основних засад ринкової економіки в нашій державі, ставши найважливішим наслідком зміни всієї сукупності виробничих відносин, передусім відносин власності. Але в процесі ринкових перетворень у зв'язку з об'єктивними й суб'єктивними чинниками мали місце певні негативні наслідки, в тому числі пов'язані з недостатньо досконалим реформуванням відносин власності. Подолання цих недоліків – просте завдання, але розв'язання цієї проблеми прискорить розвиток ринкової економіки в нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорії “власність” економісти завжди приділяли значну увагу, і це природно, бо вона має базовий характер. В останні роки у зв'язку із суттєвими змінами в її розвитку фахівці досліджують різні аспекти змін у відносинах власності. Особливої уваги набуває вивчення тих аспектів розвитку цих відносин, які торкаються проблем організації, функціонування ринкової економіки. Безпосередньо цій проблематиці й питанням тісно пов'язаним зі зміною відносин власності присвячено праці таких науковців, як А. О. Кредісов, М. С. Зверяков, Т. Т. Ковальчук, С. В. Степаненко, В. М. Положий, В. В. Липов та ін. Вони досліджували як зовнішні, так і внутрішні чинники, що впливають на розвиток відносин власності, розглядали аспекти вдосконалення правової форми цих відносин. Досить актуальною залишається проблема дослідження можливих та ефективних за своїми наслідками напрямів удосконалення самих відносин власності саме в умовах країн з перехідною економікою. Цій проблематиці присвячена дана стаття.

Мета статті – розглянути проблемні аспекти подальшого розвитку відносин власності, виявити шляхи вдосконалення базових відносин, які приведуть до підвищення ефективності функціонування нашої економіки.

Виклад основного матеріалу. Становлення ринкових відносин в Україні відбувається в дуже стислий історичний період і характеризується докорінною системною зміною, а саме переходом від тотально-планової до ринкової економіки. Цей перехід багатогранний і включає в себе цілу низку процесів і явищ. Але найважливіший і революційний за значенням процес зміни відносин власності, що пов'язано з їх базовим характером у системі суспільного виробництва. Щоб проаналізувати особливості цього процесу, зважаючи на неоднозначне тлумачення економістами відносин власності, спочатку дуже коротко розглянемо питання суті й конкретних форм прояву категорії “власність”.

Як відомо, основа існування будь-якої живої істоти – обмін речовин між нею і природою. Це стосується і людини, але, на відміну від будь-яких інших істот, включаючи і високоорганізованих тварин, у людини він відрізняється тим, що в процесі цього обміну вона виготовляє і використовує знаряддя праці, здійснюючи цей процес спільно

з іншими особами ¹. Розглядаючи останню особливість, К. Маркс у “Капіталі” пише, що людина за самою своєю природою є твариною, якщо й не політичною, як думав Аристотель, то у всякому разі суспільною [1, 338].

Ці два базових моменти обумовлюють і виникнення категорії “власність”. Адже для того, щоб задовольнити свої потреби, людині в умовах існування в певній спільноті потрібно привласнити об’єкт цього задоволення. Споживання як кінцевий етап у процесі обміну речовин між людиною і природою потребує позиціонування її стосовно інших членів спільноти щодо того, чи належить той чи інший об’єкт задоволення потреб цій людині. Якщо він належить їй, то тільки після цього можливим стає саме споживання. При цьому джерело походження самого об’єкта (він знайдений, виготовлений цією особою, поцуплений у когось тощо) не має значення. З іншого боку, це позиціонування людини стосовно даного конкретного об’єкта означає, що він не належить тій спільноті, в межах якої людина існує. Іншими словами, процес задоволення потреб стає можливим тільки тоді, коли індивід вступає у певні відносини з іншою людиною (або певним угрупованням людей) стосовно володіння, розпорядження і користування конкретним благом. Поза цими відносинами процес задоволення потреб людини, а в більш узагальненому вигляді процес обміну речовин між людиною і природою, неможливий. Це надає зазначеним відносинам характер базової категорії, яка лежить в основі організації життя як окремої людини, так і всього суспільства, незалежно від тієї стадії розвитку, на якій воно перебуває в даний момент.

Отже, власність – це економічні відносини між людьми, які виникають з приводу і в процесі привласнення матеріальних благ і насамперед засобів виробництва. Вони об’єктивні й дуже конкретні, бо завжди мають конкретний об’єкт цих відносин і не менше конкретних суб’єктів. Такий підхід до визначення суті категорії власність загальноприйнятій. Проте це не означає, що у визначенні власності не існує інших підходів в економічній літературі.

Так, С. В. Степаненко вважає, що власність є лише певною абстрактною формою, яка реалізує зв’язки між людьми. Ці зв’язки формуються під впливом двох факторів: зовнішньої необхідності, яка проявляється в тому, що існування людей можливе лише через те, що вони необхідні один одному, і внутрішньої необхідності, яка формується на ґрунті власних потреб людини і які можна забезпечити за рахунок зв’язку з іншими індивідами [2, 59]. Автор не дає розгорнутого тлумачення поняття “зв’язок між людьми”; та це й зрозуміло, бо відносини між людьми, в тому числі відносини щодо привласнення матеріальних благ, – це і є, власне кажучи, зв’язки. Відсутність розкриття поняття “зв’язок” та якихось аргументів на підтвердження сут’євих відмінностей між поняттями “відносини між людьми” і “зв’язки між людьми” робить позицію автора

¹ Сучасна наука доводить, що і в тваринному світі процес життя здійснюється переважно в певній спільноті, яка має свою структуру і певні алгоритми поведінки її членів. Більше того, не тільки високоорганізовані тварини, наприклад мавпи, але й деякі птахи в процесі добування їжі, тобто в процесі того ж обміну речовин, виготовляють і використовують примітивні знаряддя. При цьому такий досвід може передаватись, а це означає, що цей процес перебуває в розвитку. Але рівень таких проявів наближення тварин до людини дуже низький, і тому межа, що відділяє людину від тваринного світу, досить чітка. Хоча це не має бути підставою для дуже поширеного стереотипу про зверхність людини і про тільки їй притаманну властивість мислити.

у трактуванні власності як форми цих зв'язків дуже слабкою і, по суті, бездоказовою. Щоправда, розглядаючи первіснообщинний період у розвитку людського суспільства С. В. Степаненко говорить про наявність “владно опосередкованих зв'язків”, які, на його думку, стали базою для формування не общинної (суспільної), а особистої власності [2, 63]. З цим твердженням важко погодитись, а заміну поняття суспільної (общинної) власності на особисту в умовах первіснообщинного ладу не можна сприйняти як науково підтверджений факт.

Справа в тому, що владні відносини між людьми (у термінології згаданого автора владні зв'язки), які опосередковують появу особистої власності, є ні чим іншим, як функціональними зв'язками людської спільноти, що завжди має певну структуру. Так, ці функціональні відносини, що відображали структурну організацію спільноти, безумовно, впливали на особливості прояву відносин власності, і цей аспект у дослідженні власності цікавий. Проте ці зв'язки ніяк не могли стати основою появи відносин власності, які прямо і безпосередньо вмонтовані у процес обміну речовин між людиною і природою.

Власність, як і будь-яка економічна категорія, має свої форми, види, типи. Їх поява відображає процес розвитку відносин привласнення між людьми, а відтак, і розвиток самої категорії “власність”, бо вона розкриває сутність цих відносин. В економічній літературі немає однозначного тлумачення форм, типів і видів відносин власності. І це так, бо, з одного боку, розвиток суті веде до появи різноманітних рухливих за своєю природою форм буття цієї сутності, а з іншого – чітке таксономічне ранжування багатопланових і різноманітних проявів економічних відносин досить складне.

На наш погляд, найбільш узагальнювальним елементом класифікації відносин власності є форма, яка, з одного боку, відбиває саму сутність категорії “власність” і водночас включає певні, принципово важливі особливості тієї чи іншої конкретної форми. Під цим кутом зору науковці виділяють приватну і суспільну форми власності. Наступним елементом у класифікації є тип відносин власності, який розкриває кожну з цих форм у тих особливих рисах, яких вони набувають залежно від конкретно-історичного способу організації суспільного виробництва. Якщо виходити з формаційного підходу, то це, наприклад, приватна власність рабовласницької формації, приватна власність капіталістичної формації тощо. Стосовно виду відносин власності, то цей структурний елемент в їх ранжуванні відображає конкретні видові особливості форми. Вони можуть відображати не сутнісні, але не менш важливі ознаки. Так, наприклад, джерело походження об'єкта власності дає можливість виділити такі види приватної власності, як трудова і нетрудова. Ознака рівня організації суб'єкта відносин власності дає можливість у межах їх суспільної форми виділити власність народу і власність місцевих органів влади.

Розглянуте питання важливе під час аналізу відносин власності в конкретних умовах суспільної організації виробництва. Але поряд із цим для розкриття процесу розвитку відносин власності в конкретному суспільстві важливо апелювати до генезису цих відносин. Такий підхід дозволяє повніше виявити особливості відносин власності, що сформувались на певний час, і дає можливість з'ясувати основні напрями та тенденції їх розвитку.

Власність, як і будь-яка економічна категорія, має історичний характер, вона змінюється зі зміною рівня розвитку продуктивних сил. Проте людина, усвідомлюючи і оцінюючи весь процес свого життя, шукає найоптимальнішу форму організації суспільного виробництва і часто вдається до радикальних дій, намагаючися змінити застарілу систему виробничих відносин на досконалішу. Іншими словами, намагається зміни-

ти сукупність виробничих відносин відповідно до рівня розвитку продуктивних сил. Цей процес відбувається як еволюційним, так і революційним шляхом. В останньому випадку, а перехід України до ринкових умов функціонування суспільного виробництва є глибоко революційним процесом, формуються відносини, які певною мірою випереджають даний рівень розвитку продуктивних сил, створюючи простір для їх швидкого та якісно нового розвитку. Це стосується всієї сукупності виробничих відносин і передусім відносин власності як вирішальної, базової категорії в суспільному виробництві. Той простір, який відкриває революційна зміна відносин власності, може бути і великим, майже не обмеженим, і великим, але обмеженим унаслідок певних обставин, в яких здійснюється кардинальна зміна цих відносин. Ця теза важлива тому, що в нашій державі в процесі революційних змін у відносинах власності мали місце обставини, які суттєво зменшили цей простір і мають негативний характер стосовно можливостей безперепонної та ефективної розбудови ринкової економіки.

Перехід до ринкової моделі організації суспільного виробництва потребує зміни відносин власності насамперед становлення і розвитку приватної власності. Саме ця форма власності забезпечує високий рівень мотивації власника до ефективного й раціонального використання об'єктів цієї власності. Цей дійсно революційний і величезний за своїми масштабами процес у нашій державі почався з прийняттям нових нормативних актів про власність і з початком змін у свідомості членів суспільства стосовно приватної власності та її ролі в системі суспільного виробництва. Цей процес посилювався у зв'язку з переходом у 1992 р. до масової приватизації, яка домінувала у формі сертифікатної приватизації і продовжувалась до кінця 1999 р.

Найважливішими соціально-економічними наслідками цього процесу стало те, що в Україні було створено базу для функціонування ринкової економіки та ринкову інфраструктуру, хоча і в не дуже досконалому вигляді. Виник значний прошарок дрібних власників, а недержавний сектор в ефективності організації виробництва досить швидко перевищив державні підприємства.

Масова приватизація, крім зазначених позитивних наслідків, мала певний негатив. Щодо базової категорії відносин власності, то ці недоліки проявились в економічній, соціальній і морально-етичній площині. Вони суттєво зменшили наші можливості в глибині та темпі подальшого реформування України в напрямі розбудови ринкової моделі суспільного виробництва.

В економічному аспекті головним недоліком стало те, що процес приватизації відбувся в майже класичному варіанті первісного нагромадження капіталу з тією лише що різницею, що не супроводжувався кривавим законодавством, яке було в Англії в пізні середньовіччя. Наслідком цього стало формування олігархічного капіталізму і не великого, але потужного класу олігархів, які отримують можливість посилення своєї влади через законодавчу систему [3, 253]. Що ж стосується можливості в результаті сертифікатної приватизації сформувати мільйони дрібних, але реальних власників, то ця можливість не була реалізована. Це, своєю чергою, не привело до формування потужного середнього класу, який у високорозвинутих країнах відіграє дуже помітну роль в економіці та є основою забезпечення демократичного розвитку суспільства. Останнє пов'язано з тим, що наявність власності у людини – це основи, фундамент свободи особи. Водночас власнику притаманне потужне почуття економічної активності, бо саме вона забезпечує йому рівень статків і посилює його свободу.

У соціальному аспекті недоліки приватизації проявилися в тому, що розподіл через сертифікатну приватизацію значної частини державного майна не забезпечив соціального захисту великих верств населення. Навпаки, недосконалість законодавства про приватизацію, корупція, нахабність великої частини можновладців у сполучі з їх жадобою до забезпечення і використання для цього своєї влади, призвели до втрати переважною більшістю населення нехай і невеликих, але реальних можливостей забезпечити свій соціальний захист через право власності на частину майна, що підлягала приватизації. Наслідком цього стало загальне зубожіння широких верств населення.

Це зубожіння стало маргінальним, про його масштабність говорить рівень коефіцієнта Джині. Слід сказати, що офіційно розрахований коефіцієнт за період досить стійкого піднесення в нашій економіці з 2000 до 2007 рр. досить пристойний і більше того, він відображає певну тенденцію до покращання.

Так, у 2004 р. він становив 0,290, і хоча його зміна в наступні роки була не завжди позитивною, на 2012 р. коефіцієнт Джині дорівнював 0,268. За своїм рівнем він майже зіставний з рівнем цього показника в США та Росії [4, 176], проте він не враховує впливу на майнове розшарування тіньової економіки. Вона ж в Україні, за оцінками наших фахівців, перебуває в межах 40–45 %, що в декілька разів перевищує відповідний показник у США та інших високорозвинутих країнах. За розрахунками Я. К. Шаповала, який досліджує проблему майнового розшарування населення України, з урахуванням тіньової економіки коефіцієнт Джині для України становив у 2012 р. не 0,268, а 0,423 [4, 178]. При цьому слід мати на увазі, що розрахунок цього показника здійснено за доходами, а якщо його розрахувати за майном, то рівень майнового розшарування в Україні зросте ще на порядок. Якщо враховувати реальні чинники, що визначають рівень майнового розшарування населення України, то ми маємо надзвичайно велику поляризацію і величезну прірву між незначною часткою надбагатих і величезною масою дуже бідного населення.

Про надзвичайно гостру проблему майнового розшарування говорять також і інші фахівці. При цьому особливо небезпечно те, що за межею бідності залишаються навіть ті, хто працює. Як пише Т. Т. Ковальчук, більшість населення України перебуває за межею бідності. Майже у 60 % таких сімей двоє членів родини отримують заробітну плату, яка відповідно до стандартів ООН становить 5 дол./день [5, 90].

Майнова диференціація є однією з рис ринкової економіки і має об'єктивний характер. Вона сприяє економічній активності суб'єкта господарювання, але коли її рівень призводить до дуже великого майнового розриву, як відбувається в сучасній Україні, це гальмує розвиток економіки і не сприяє її реформуванню в напрямі розбудови високоефективної та соціально орієнтованої ринкової економіки.

Аналізуючи негативні наслідки приватизаційного процесу в нашій державі, слід зазначити, що в морально-етичному аспекті приватизація не привела до формування тих інститутів, які б сприяли виникненню нового ставлення до власності. Відкрите шахрайство з боку ділків і кримінальних суб'єктів, доповнене масштабним використанням представниками влади своїх посадових можливостей, поява на рівному місці нуворішів – це масштабні явища, які супроводжували приватизацію. Вони сприяли тому, що на нових власників переважна частина населення дивиться як на злодіїв. Цей досить стійкий стереотип мислення посилюється поширеним процесом силового захоплення вже приватизованих підприємств і рейдерськими атаками. Своєю чергою, таке сприйняття власності не сприяє формуванню безпечних умов існування приватної власності. Цю

думку досить образно висловив лауреат Нобелівської премії з економіки, американський учений Дж. Ю. Стігліц: “Якщо на тих, хто володіє богатством, дивляться як на злодіїв, то ніяка юридична система не зможе забезпечити безпеку такій власності” [6, 44].

Суттєвим гальмом для розвитку ринкових відносин у морально-етичному плані стала неготовність значної частини суспільства взяти на себе відповідальність господаря. У поєднанні з відсутністю масового досвіду організації ринкових відносин і дуже слабким розвитком ринкової інфраструктури це і нині суттєво гальмує становлення ринкових відносин в Україні.

Розглянуті аспекти негативних наслідків здійсненого в нашій державі масштабного і дійсно прогресивного за своїм характером процесу реформування відносин власності ставлять питання про подолання цих наслідків. Тільки такий шлях забезпечить подальший розвиток економіки і виконання всіх соціально-економічних завдань, які стоять перед нашим суспільством. Частина нинішніх проблем у становленні ринкової економіки буде розв’язана і вже розв’язується самим ринком. Так, досить швидко йде професіоналізація суб’єктів господарювання, набуття ними ринкового досвіду, становлення і розвиток ринкових норм моралі й етики. У тому ж напрямі поступово розв’язується і проблема ринкової інфраструктури, особливо щодо її фінансових, арбітражних і організаційних складових. І в цьому досить швидкому і потужному процесі нам допомагають не тільки внутрішні чинники, але й значною мірою, зовнішні.

Та ж зухвала агресія імперської Росії проти нашого народу принесла нам не тільки тимчасову втрату частини нашої території, загибель кращих представників нашої нації та сльози мільйонів матерів за своїми загиблими і скаліченими дітьми, але також посилила життєво необхідну потребу звільнитись від російського газового зашморгу, як і потребу в пошуку нових ринків для збуту наших товарів. І успіхи України в цьому напрямі значні. Для підтвердження можна навести факт освоєння нових ринків, зокрема ринків Китаю, Південної Кореї, Арабських Еміратів тощо. Показово те, що, збільшивши проти середини 90-х рр. минулого століття валовий збір зерна майже втричі, ми у 2015 р. увійшли в першу трійку світових експортерів зерна. Є досить вагомі аргументи того, що і в наступному маркетинговому році ми збережемо це місце. Так, тут ще багато проблем і питань, і вони в різних варіантах будуть завжди, але ці вагомі досягнення дають надію, що наша країна не просто успішно реформує свою економіку, але й посяде гідне місце у світовому відтворювальному процесі.

Стисло розглядаючи цей аспект подолання наявних недоліків у ринковому реформуванні в нашій державі, не можна не зауважити, що на цьому напрямі нам потужно допомагає і цивілізований світ. Досить сказати, що розв’язання проблеми вільного ринку з країнами – членами Європейського Союзу, Канадою та іншими країнами дасть змогу нашому бізнесу набути величезний досвід і, головне, навчитись працювати не за стандартами відстаłego російського ринку, а за стандартами найрозвинутіших передових країн.

Розглянуті напрями подолання певних негативних наслідків здійсненого в нашій державі масштабного процесу реформування відносин власності пов’язані з широким спектром економічних відносин у цілому. Але на цьому шляху ринкового реформування успіх значною мірою залежить від подальшого розвитку саме відносин власності. Цей процес має здійснюватись не тільки під кутом зору подолання наявних недоліків уже здійсненого масового процесу приватизації, але й з погляду тих перспектив і тенденцій, які вже мають місце в розвитку самих відносин власності. Це явище проявляється в тому, що наймані працівники стають власниками частини капіталу. Процес по-

ширення прав власника на досить значні маси представників найманої праці в розвинутих країнах досить поширений і має тенденцію до посилення. В основі такої трансформації відносин власності лежить вплив певної кількості чинників. Вони стосуються змін з боку як суб'єкта цих відносин, так і об'єкта власності.

Прогрес у розвитку суспільного виробництва обумовлений потужними змінами в продуктивних силах і насамперед в їх найважливішій і революційній складовій – у робочій силі. Остання є здатністю людини до праці і безпосередньо залежить від рівня розвитку людини. Саме у другій половині ХХ ст. відбувається потужний розвиток людського фактора. У розвинутих країнах цьому сприяє зростання добробуту населення, посилення ролі держави в організації надання громадянам суспільних благ і, безперечно, в потужній демократизації суспільного життя. Наслідком цих змін стає високий рівень розвитку людини.

Удосконалення відносин власності щодо суттєвого підвищення якості людського чинника для України надзвичайно актуальне. Так, наша держава хоча і має ще з часів Радянського Союзу потужні досягнення в такому якісному показнику людського потенціалу, як освіта, однак потребує суттєвого його посилення. І хоча нині цей показник (а він у межах 80 %) вищий за аналогічний у країнах Східної Європи, проте він нижчий, ніж у високорозвинутих країнах, де він у середньому становить 94 %. Треба зазначити, що наша влада готує досить кардинальні зміни в цьому напрямі. Це і розроблена програма реформування з початку 2018 р. середньої школи з введенням 12-річної освіти, і, головне, кардинальна зміна самої парадигми шкільної підготовки. Це вже розпочате Міністерством освіти і науки випробування з профорієнтаційного тестування випускників шкіл, розроблене з урахуванням світового досвіду, тощо. Зрозуміло, що багатогранність суб'єкта відносин власності й наявність великих і непростих для розв'язання проблем у площині підвищення різних якісних показників розвитку людини ставлять перед нашою державою багато завдань, але певні кроки в їх виконанні, безсумнівно, є і головне – будуть у майбутньому.

Розвиток відносин власності пов'язаний з дуже стрімким розвитком об'єкта власності передусім знярядь праці. Науково-технічний прогрес привів до надзвичайно високого розвитку техніки, а це, своєю чергою, відсунуло фізичні й енергетичні функції індивіда на другий план, водночас зробивши головним його інтелектуальні, творчі здібності. Усе це в умовах поєднання в одній особі власника і виробника прямо слугує розвитку виробництва, зростанню його прибутковості та підвищенню його добробуту. Але основна маса робочої сили – це наймані працівники, позбавлені власності на засоби виробництва, а відтак, вони не мають мотивації для використання свого творчого потенціалу в процесі поєднання з засобами виробництва. При цьому різноманітні штучні системи залучення найманих працівників до більш ефективної праці на основі використання їх інтелектуальної складової досить дорого коштують і не завжди дають відповідний ефект. За цих умов виникає об'єктивна потреба у зміні відносин власності, в залученні найманого працівника до праці не тільки через купівлю його товару – робочої сили, але через поєднання його з засобами виробництва як власника їх певної частини. Це важливо, бо тільки власник має внутрішньо вмонтований потужний мотиваційний механізм до повного і високоефективного використання всього потенціалу своєї робочої сили, що дає йому змогу повніше реалізувати потенціал робочої сили і реально підвищити добробут його носія. Це приводить до зростання прибутку у реального власника, а також до розвитку всього суспільного виробництва.

Зазначений процес зміни відносин власності отримав назву “розмивання власності”. За своєю суттю він відображає певну заміну персональної власності на колектив-

ну (суспільну). Цей процес досить помітний і активно розвивається в провідних країнах [7, 205]. Достатньо сказати, що за десять років правління уряду М. Течер у Великій Британії кількість власників народних акцій зросла з 2 млн осіб до 12 млн осіб.

У наших умовах уже нині з метою забезпечення розвитку відносин власності і, підкреслимо, розвитку в його головній і перспективній тенденції необхідно сприяти процесу розмивання власності. Це не тільки забезпечить підняття рівня соціального захисту значних верств населення, але й сприятиме розвитку виробництва та процесу його демократизації. Так, розмивання персональної власності не може зняти об'єктивні суперечності між інтересом реального власника та інтересом найманого працівника навіть за умов наявності в останнього права власності на частку засобів виробництва. Проте це суттєво зменшує протистояння і, головне, відкриває досить широкий простір для залучення працівників до управління й організації виробництва та масового використання їхнього творчого потенціалу в інтересах реального власника і в інтересах усього суспільства. Соціальний ефект синергії при цьому важливий і значущий, бо стосується широких верств населення та всієї економіки.

Розвиток відносин власності в сучасних умовах проявляється і в такому явищі, як здійснення державно-приватного партнерства. Це явище набуло досить значного поширення в розвинутих країнах і реалізується в двох основних моделях: в укладенні певних угод між державою і приватною структурою та в створенні спільних підприємств. Такий варіант розвитку відносин власності має суттєві переваги, але головне – він забезпечує спад протистояння між приватним і суспільним інтересом, а також дає можливість певним чином зменшувати негативні наслідки функціонування приватної власності, яка забезпечує власнику прибуток (цей головний, усепоглинаючий мотив часто згубний для навколишнього середовища, природи тощо).

У 2010 р. в нашій державі вже прийнято Закон України “Про приватно-державне партнерство”. Проте, як це констатують вітчизняні фахівці, на цьому шляху в нас багато невирішених питань [8, 14]. Цей напрям розвитку відносин власності для нас дуже перспективний і важливий, він вимагає від владних структур конкретних дій, спрямованих на розвиток приватно-державних підприємств і заохочення приватного бізнесу до співпраці з державою.

В Україні необхідно суттєво вдосконалити права власності, урахувавши в процесі практичної організації суспільного виробництва світові тенденції у розвитку відносин власності. Як відомо, право власності реалізується в праві володіння, розпорядження і використання. Особливо це стосується державної власності. І якщо право володіння тут відносно чітко регламентовано на рівні як загальнодержавної, так і місцевої (муніципальної) власності, то регламентації розпорядження та використання дуже недосконалі. Яскравим прикладом може бути “Нафтогаз України”, де частка держави сягає 51 %, а проблема прийняття рішень про відрахування частини прибутку державі не лише гальмується, але й взагалі ніяк не розв'язується. Те ж саме слід сказати і про оренду об'єктів державної власності. Недосконалість законодавства в поєднанні з надзвичайно високим рівнем корумпованості вітчизняних чиновників прямо ведуть до помітних втрат держави, іншими словами – до неефективної реалізації державної власності. Отже, подальше вдосконалення правової форми власності насамперед у частині права розпорядження і права використання – надзвичайно важливий напрям розвитку відносин власності в Україні.

Визначені напрями вдосконалення відносин власності обумовлені як загально-світовою тенденцією їх розвитку, так і певними обставинами та особливостями формування ринкових відносин в Україні. Апеляція до цих факторів дає можливість реалізувати ті шляхи вдосконалення базових відносин, які в межах ринкової форми організації суспільного виробництва здатні підвищити рівень останнього і сприяти економічному зростанню країни. Це надає проведеному аналізу чітко обмежений прагматичний аспект, проте він не враховує віддаленої перспективи і подальші зміни в суспільному виробництві. В цілому ж ґрунтовне дослідження відносин власності треба пов'язувати з тими суттєвими змінами, які відбудуться в загальній організації суспільного відтворення. Так, нині ринкова форма організації найприйнятніша з погляду забезпечення досить високого рівня ефективності. Хоча ця форма суспільного виробництва має низьку об'єктивно вмонтованих в її сутність недоліків і суперечностей, що роблять цю форму далеко не ідеальною. Накопичення негативних наслідків, врешті-решт, за законами діалектики неминуче приведе до суттєвих змін у розвитку продуктивних сил, а це неодмінно вимагатиме і важливих змін у базових для будь-якої економічної системи відносинах – відносинах власності. Цей аспект розвитку категорії власність потребує окремого дослідження.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Здійснена в Україні масова приватизація в цілому забезпечила таку зміну відносин власності, яка стала основою формування ринкової економіки в Україні. Але наявність складних умов, пов'язаних з невисоким рівнем розвитку народного господарства, потужним опором деструктивних сил у суспільстві та недосконалою правовою базою, в межах якої здійснювалась приватизація, призвели до суттєвих негативних наслідків цього базоформуючого процесу. Вони проявились в економічній, соціальній і морально-етичній площинах життя нашого суспільства та помітно гальмують його подальший розвиток. Для подолання цих недоліків необхідне не тільки вдосконалення ринкових механізмів суспільного виробництва, але й зміни безпосередньо у відносинах власності.

Список використаних джерел:

1. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Госиздат политической литературы, 1960. – Т. 23. – 908 с.
2. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічної системи : монографія / С. В. Степаненко. – К. : КНБУ, 2008. – 308 с.
3. Липов В. В. От архаики к постэкономике. Эволюция форм хозяйствования и развитие экономической теории : монография / В. В. Липов – Х. : ИНЖЕК, 2008. – 280 с.
4. Шаповал Я. К. Аналіз ступеню майнового розшарування населення України / Я. К. Шаповал // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 10. – С. 174–179.
5. Ковальчук Т. Т. Бідність працюючого населення – драматична реальність українського сьогодення / Т. Т. Ковальчук // Економіка України. – 2016. – № 5. – С. 90–97.
6. Стігліц Дж. Ю. Глобалізація та її тягар : пер. з англ. / Стігліц Дж. Ю. – К. : Академія, 2007. – 252 с.
7. Белолипецкий В. Г. Капитал / В. Г. Белолипецкий // Философия хозяйства. – 2001. – № 2. – С. 194–213.
8. Кредісов А. І. Державно-приватне партнерство : світовий досвід і його використання в Україні / А. І. Кредісов, Д. О. Білоус // Економіка України. – 2016. – № 2. – С. 4–15.